

Villaträdgården som lundmiljö

The private garden as a grove environment

Olof Green

Självständigt arbete • 15 hp
Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram
Alnarp 2019

Villaträdgården som lundmiljö

The private garden as a grove environment

Olof Green

Handledare: Allan Gunnarsson, SLU, tidigare universitetslektor vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Alnarp

Examinator: Björn Wiström, SLU, Forskare vid Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, Alnarp

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, G2E - Trädgårdsingenjör: design – kandidatprogram

Kurskod: EX0847

Program: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Omslagsbild: Illustration av Olof Green

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Lunden, den heliga lunden, genius loci, C. Th. Sørensen, landskapsarkitektur, trädgårdsdesign, grove environment,

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

FÖRORD

Som född och uppväxt mellan åkrarna i ett platt landskap i nordvästra Skåne så rörde jag mig i barndomen ofta mellan olika visuella punkter. Mellan åkrarna så fanns det ofta skogsdungar och lundar kring dammar, stengården eller områden där flera åkrar möts. Det fanns också dungar och lundar som isolerade öar i det öppna beteslandskapet. Dessa var visuella punkter i ett platt landskap, och med ett barns nyfikenhet var dessa punkter målen i olika äventyr. Dessa platser hade stor dragningskraft som bottnade i någon slags upptäckarlust och förtjusning över naturen. Nyfikenheten drev en att ta sig dit, bara fantasin kunde sätta gränsen för vad där kunde finnas. När skogsdungen väl togs i anspråk hittade man såklart inget annat än högst ordinära skatter som plåtburkar, en härlig frodighet och lite mystik. Men lika väl skatter, med högt värde. Resan från det öppna odlingslandskapet, in genom nästan ogenomträngliga snår i ett bryn, för att slutligen hamna i någon slags lund var en himmelsk resa. Från de vindpinade och överblickbara fälten till en omslutande och lugn plats i skogsdungens inre. Det kändes som en hemlig plats, en rofylld plats där jag var osynlig. Där kunde jag lägga mig i det höga gräset och ägna mig åt fantasier, klättra i träd eller spionera på all mänsklig aktivitet som skedde utanför gömstället.

Redan under första året på min utbildning vid SLU gjorde jag två personliga upptäckter som jag har kunnat förena och koppla till min barndom i och med detta arbete. Under kursen i trädgårdshistoria intresserade jag mig mycket för den grekiska antiken eftersom den kopplade ihop två ämnen som jag gillar, filosofi och trädgårdskultur. Jag fascineras även av tanken på lunden som en besjälad plats och att det ofta finns någon slags helighetsaspekt kopplat till lunden. Oavsett om man är troende eller ej, så finns det ofta ett romantiskt och vörnadsfullt förhållningssätt till denna landskapstyp som jag beundrar.

Den andre upptäckten skedde under de första övningarna i utbildningen. Där kom jag i kontakt med en dansk landskapsarkitekt vid namn C. Th. Sørensen vars starka formmässighet och konceptuella angreppssätt kittlade mig. I 39 *Haveplaner* (Sørensen, 1966) utmanar han hur trädgårdsformen som koncept skulle kunna vara, och det var fascinerande och öppnade mina ögon.

Under tiden som detta arbete har uppkommit så har vitt skilda människor frågat vad jag har valt att skriva om. Och oavsett bakgrund och intressen så har varenda person nickat instämmande när de får höra talas om lunden och att den skulle ha någon slags helighetsaspekt och utgjort en viktig kultplats i vår historia. Kanske beror denna respons delvis på artighet och en vilja att förstå och vara insatt, men anledningen är troligtvis också att begreppet lund är laddat med associationer som ligger djupt rotad i oss, medvetet eller omedvetet. Lundens omfattande betydelse var även förvånande för mig innan detta arbete.

Även om det finns bekanta begrepp som minneslund, gravlund, asklund som knyter ihop lunden och plats för dyrkan och kontemplation.

Lunden som landskapstyp är ett ämne som länge intresserat mig och något som jag velat veta mer om. Inledningsvis var tanken att arbetet skulle fokusera på växtligheten och artrikedomen i olika lundmiljöer, beskriva lunden i en kulturhistorisk kontext och göra detaljerade designförslag med koppling till lundmiljöer. Men jag insåg snart att ämnet är brett och stort och att det inte skulle rymmas i ett kandidatarbete. Det var Allan Gunnarsson, min handledare som ledde mig in på spåret med Sørensen och då föll alla bitar på plats. Helt plötsligt så fanns det en öppning till att skriva ett arbete om min favorit landskapstyp, med fokus på en helighetsaspekt samt en möjlighet att bekanta mig mer med Sørensen igen.

Det känns som att cirkeln sluts i och med detta arbete, där jag nu fått möjligheten att beröra de ämnen som jag först fattade tycke för under utbildningen. Det känns som att genom att skriva detta arbete så har jag själv kunnat sätta ord på vad det är med lunden som lockar. Det fanns några gåckande frågetecken i begreppet som väntade på att jag skulle upptäcka dem. Jag kunde dock aldrig förutspå vidden av lundens betydelse som en mytomspunnen plats innan detta arbete, och det har varit väldigt intressant att fördjupa sig i. Slutligen så vill jag säga att det finns betydligt mer skrivet om lunden som helig plats. Jag ska försöka ta mig tiden att läsa vidare om det. Jag hoppas att detta arbete kan sträcka sig längre ut än min personliga sfär, och kunna vara av intresse och gagn för andra.

Villaträdgården som lundmiljö

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	7
ABSTRACT	8
INLEDNING	9
<i>Bakgrund</i>	9
<i>Mål, syfte och frågeställningar</i>	9
<i>Avgränsningar</i>	10
<i>Metod och material</i>	10
<i>C. Th. Sørensen - En inspiratör i metoden</i>	11
LITTERATURSTUDIE	13
<i>Den mångtydiga lunden</i>	13
<i>Lunden som kultplats</i>	14
<i>Lunden som begravningsplats</i>	17
<i>Lundens som landskapstyp</i>	21
<i>Lundens bryn</i>	22
FALLSTUDIE	25
<i>Görse Källa</i>	25
<i>Truls lid</i>	28
<i>Lunnabjär</i>	30
<i>Höganäs Kyrkogård</i>	33
<i>Ärtan och Bönan</i>	36
LUNKONCEPT FÖR VILLATRÄDGÅRDEN	38
<i>Den ofullständiga lunden</i>	40
<i>Den utvecklade lunden</i>	41
<i>Den välutvecklade lunden</i>	42
<i>Den vilda lunden</i>	43
DISKUSSION & SLUTSATSER	46
<i>Tankar om Sørensen</i>	46
<i>Tankar om lunden från litteraturstudien</i>	46
<i>Tankar om lunden från fallstudien</i>	48
<i>Tankar om koncepten av lundmiljöer</i>	50
<i>Avslutande tankar</i>	51
KÄLLOR	53

SAMMANFATTNING

Lunden kan både ses som en vegetationstyp och som en företeelse. Men lunden är svår att få grepp om, hur ser den egentligen ut? Är det en naturlig landskapstyp? Vad är/har varit dess funktion? Varför är lunden ofta sammankopplad till människan som en kultplats. Detta är frågor som detta arbete har försökt att svara på under resans gång.

Huvudfrågan som undersöktes i arbetet är huruvida lunden som vegetationstyp kan vara tillämpbar och intressant för villaträdgården. Eftersom lunden har haft och i viss utsträckning fortfarande har en nära koppling till människan kändes det relevant att försöka veta mer om lunden ur ett kulturhistoriskt sammanhang. Vår historia är ett viktigt verktyg för att förstå vår nutid och kunna bygga vidare på i framtiden.

Arbetet har fokuserat på att dels beskriva lunden som en mytomspunnen plats, men även försökt belysa hur denna vegetationstyp ser ut och vad som utgör dess viktigaste element. Arbetet innehåller även en fallstudie med olika lundlika miljöer som har koppling till en kulturhistorisk kontext. Med hjälp av lärdomar från både litteratur- och fallstudien har sedan 4 olika koncept skapats för en villatomt. I arbetet med utformningen av dessa koncept har den danska landskaparkitekten C. Th. Sørensen fått agera som inspiratör i metoden för själva angreppssättet av hur själva implementeringen av lundmiljön skulle kunna gå till.

ABSTRACT

The grove can be seen both as a type of vegetation and as a phenomenon. But the grove is hard to grasp, how does it really look? Is it a natural landscape type? What is / has been its function? Why is the grove often connected to man as a cult scene? These are questions that this work has attempted to answer.

The main question that was investigated in the work is whether the grove as a vegetation type can be applicable and interesting for the private garden. Since the grove has had, and to a certain extent, still has a close connection with man, it felt relevant to deepen the understanding about the grove from a cultural-historical context. Our history is an important tool for understanding our present and being able to build our future on.

The work has focused on partly describing the grove as a mythical place, but also tried to point out how this type of vegetation looks and what constitutes its most important element. The work also includes a case study with various grove environments that are linked to a cultural-historical context. With the help of lessons from both the literature and a case study, 4 different concepts have been created for a living space. In the work on designing these concepts, the thinking and work of the Danish landscape architect C. Th. Sørensen was used as a methodological inspiration.

INLEDNING

Bakgrund

Lunden kan både ses som en landskapstyp och som en företeelse. Men lunden är svår att få grepp om, hur ser den egentligen ut? Är det en naturlig landskapstyp? Vad är/har varit dess funktion? Varför är lunden så ofta en mytomspunnen plats ur ett kulturhistoriskt perspektiv? Varför är lunden kopplad till kyrkogårdar? Det fanns många obesvarade frågor och en stor nyfikenhet inför denna mångtydiga plats.

Min egen inspirationskälla i trädgårdssammanhang är oftast naturen. Lunden är en kulturpåverkad plats men kan ändå förefalla som ganska naturlig i jämförelse med en vanlig trädgård. Som arkitektonisk struktur så skulle den kunna vara en intressant miljö i villaträdgården, eftersom den oftast innehåller många växtskikt och har en rik markflora. Lundmiljön ses och beskrivs ofta som en i det närmaste fulländad vegetationstyp, där de olika växtslagen ges goda växtbetingelser att utvecklas till sina fulla potentialer.

Om lunden som grönstruktur ska flytta in i en vanlig trädgård så borde detta ske med så liten anpassning till villaträdgården som möjligt. För om lunden skulle anpassas efter hushållets alla behov så skulle det inte vara mycket kvar av tomten för själva lundmiljön. Åtminstone om det rör sig om en normalstor tomt. C. Th. Sørensen (1966) var en dansk landskapsarkitekt som på konceptnivå försökte bortse från just detta, hushållets krav på diverse ytor för praktiska och sociala ändamål. Han ansåg att form och struktur skulle vara överordnad social funktion. Därför känns det lämpligt att anamma Sørensen obevekliga sätt att skapa trädgårdsformer i ett arbete där lunden som arkitektonisk karaktär testas för villaträdgården.

Mål, syfte och frågeställningar

Genom detta arbete vill jag lyfta lunden som struktur och ge en djupare förståelse för dess kulturhistoriska betydelse. Arbetet är inte ett försöka att kopiera lunden som landskapstyp, utan endast försöka förstå den bättre och inspireras av den.

Arbetets syfte är att undersöka lunden som landskapsbegrepp, arkitektonisk struktur, företeelse och som möjlig grönstruktur för villaträdgården.

Huvudfrågan som undersöks i arbetet är huruvida lunden som både landskapsbegrepp och företeelse kan vara tillämpbar och intressant för villaträdgården?

Avgränsningar

Lunden är en landskapstyp vars utseende och innehåll kan ha en otrolig bredd varför den blir svår att redogöra för i detalj i ett kandidatarbete, om än alls. Lundens biologi och ekologi skiljer sig mycket från plats till plats. Dock kan man med större enkelhet tala om lundens struktur och arkitektoniska drag vilket detta arbete kommer att redogöra för.

Lunden är också en företeelse vars betydelse har förändrats genom tiderna och kan således beskrivas och redogöras för ur olika aspekter. Men en trolig anledning till att begreppet har levt vidare som företeelse i vår kultur och som landskapstyp är dess betydelse som kultplats (Wittrock, 2001). Därför kommer detta arbetet enbart att beskriva lunden som företeelse utifrån denna aspekt, om än i en begränsad omfattning.

Och eftersom lunden som arkitektonisk struktur kommer att undersökas för villaträdgården så kommer även olika utformningskoncept för detta att redovisas. Då det är lundens arkitektoniska struktur som undersöks så kommer fokus för utformningen att ligga på form och inte innehåll. Även om lundens flora i sig är väldigt intressant och dess enskilda växtslag med dess olika habitus påverkar lundens karaktär så utgör floran inte arbetets fokus. Utformningen kommer att redovisas på konceptnivå och detaljnivån blir således väldigt låg i redovisningen.

Metoder och material

Detta arbete bygger i stor utsträckning på en litteraturstudie. Innan arbetet påbörjades så var det inte helt säkert bestämt vart arbetet skulle landa i. Arbetet är i grund och botten en undersökning. Men tack vare att en viss litteratur hittades snabbt så kom den även att påverka och utgöra grundstommen till arbetets innehåll. Utan Swantje Oostra (refereras även ibland som Wittrock, Oostra) avhandling *Om Lunden* och skriften *Den heliga lunden* hade det varit omöjligt att hinna samla ihop information om lunden som en kultplats inom ramen för ett kandidatarbete. *Det nya landskapet* (1994) av Roland Gustavsson och Torleif Ingelög har också varit en stark bidragare i arbetet om lunden som landskapstyp.

För att inte fastna i enbart beskrivningar av lunden så kändes det nödvändigt att komplettera min uppfattning av lunden genom att göra fallstudier av faktiska lundar eller lundlika miljöer. För detta arbete så läste jag igenom hela Höganäs kommuns *Naturvårdsplan* (Richard Åkesson, 2017) som kartlagt i princip all grönstruktur och delat in dem i olika områden. Av dessa 100 olika områden har jag besökt ett tiotal i jakten på att hitta lundmiljöer. Anledningen till att jag enbart valde platser i Höganäs kommun är för att jag själv bor kommunen och på grund av informationen var både lättillgänglig och utförlig. Kombinationen av detta motiverade valet att bara hålla sig inom min egen hemkommun. De lundmiljöer som jag valde att ta med i arbetet är exempel som jag tyckte har en bra kulturhistorisk kontext i relation till litteraturen och som visar en bredd av lundens olika arkitektoniska uttryck och

som en kulturpåverkad företeelse. Och eftersom fallstudien gjordes i slutet av november och i början av december när de flesta träd var avlövnade så var naturvårdsplanens inventering av områdena väldigt viktig.

Studierna resulterar i olika koncept för hur lunden som arkitektonisk struktur kan vara tillämpbart i en villaträdgård. I metoden för hur detta skulle kunna gå till användes Carl Theodor Sørensen som inspiratör till angreppssättet.

C. Th. Sørensen - En inspiratör i metoden

Carl Theodor Sørensen var en mycket framstående dansk landskapsarkitekt och räknas idag som en av nordens mest betydande. Med avsats i den danska trädgårdstraditionen använde Sørensen sig av starka geometriska former som skapade väldefinierade rumsligheter. Detta gjordes ofta med en stor enkelhet där växtmaterialet skulle klippas i precisa former. Sørensen såg på trädgårdens rumsligheter som sociala rum som man skulle vistas och arbeta i (Green, 2016).

I sitt verk *39 haveplaner - typiske have til et typehus* (Sørensen, 1966), utmanade Sørensen idén om vad trädgårdsformatet skulle kunna vara. Där visar han på möjligheterna hur mycket man kan variera en vanlig trädgård med ett vanligt hus på. Han menade att trädgården kunde vara så mycket mer än hur de samtida trädgårdsbrukarna utformade och använde sina trädgårdar (Sørensen, 1966, s.1). Boken bör ses som en undersökning på idéstadium med ett starkt formspråk för grönstrukturen. Störst vikt läggs på växtlighetens arkitektoniska struktur snarare än på innehållet i rabatterna. Innehållet i rabatterna nämns inte. Han påpekar själv att en del kanske får intrycket av att han inte gillar blommor, men replikerar nekande men poängterar att blommorna inte alltid är trädgårdens viktigaste element (ibid).

De må heller ikke se bogen som en havekunstnerisk pjece, det er kun en belysning af en bestemt situation, der kan laves undersøgelser af hundredvis af situationer af lignende art. (Sørensen, 1966, s. 1)

Ett kännetecken för C. Th. Sørensen är enkelheten i hans tankar om trädgårdens utformning, Sørensen (1966, s. 2) ansåg att alltför många försökte få plats med så mycket som möjligt på en för liten yta. Att trädgårdsägare ofta riktade sina blickar mot herrgårdens trädgårdar som ett ideal, men att samma element inte lämpade sig för den lilla villaträdgården. Sørensen poängterade istället att man inte skulle krångla till det utan hålla det enkelt och detta signum lyser igenom i hans *39 Haveplaner*.

Det föreste er noget med enkelhed, resignation. Det kan måske forklares med noget for sagt, dette, at man vil putte alt for meget ind i et lille areal. .. men ser man tilbage, så er de alltid det simple og enkle, der glæder én mest, der gav bedste resultat. (Sørensen, 1966, s. 2).

C. Th Sørensen vill av princip inte sälla sig till de som förespråkar naturen som ett ideal för en trädgård. Han menar att en trädgård är ett människoverk och kan således aldrig bli natur, utan enbart *forfinet jordbrug* (Sørensen, 1966, s. 3).

I Sørensens 39 *Haveplaner - typiske haver til et typehus* (1966, s. 4), utgör lunden en av hans konceptuella idéer för trädgården. På en tomt placerar han en villa som omges av en lund på tre sidor, tomten söder om huset hålls helt fri och tom, sånär som på några växter längs husets sydgavel. Det stora tomma rummet avgränsas i tomtgräns av en bokhäck. Intressant nog men kanske föga förvånande, förespråkar han att lundens övre växtskikt endast bör bestå av ett trädslag, och gärna något för lunden otypiskt trädslag som *Ginkgo*. Annars förespråkade han gärna olika former av fruktlundar (ibid, s.4).

Sørensens bild av den avskalade och förenklade lunden kommer inte att utgöra någon inspiration till arbetets olika koncept. Dessa koncept kommer endast att utformas utifrån lärdomar av litteratur- och fallstudien. Men Sørensens anda kommer att spegla det konceptuella angreppssättet för utformningen.

LITTERATURSTUDIE

Den mångtydiga lunden

Lundbegreppets innebörd är svårt att bryta ner i exakta beståndsdelar eftersom det finns en otroligt stor variation på hur den skulle kunna definieras. Man skulle kunna definiera lunden som en landskapstyp utifrån olika aspekter som t.ex. biologiska, ekologiska, kulturhistoriska eller kanske morfologiska aspekter. Och samtidigt så kan man tala om lunden som företeelse, då det är en kulturpåverkad landskapstyp med lång relation mellan människa och landskap. Och precis som författarna till *Lunden och tiden* (Oostra & Gunnarsson, 2005, s. 9) poängterar är lunden en levande företeelse som också utstått en hel del förändringar. Även om lunden har en kärninnebörd så finns det även nyanser, som förändrats över tid. Levande företeelser har en tendens att påverkas av samhällsförändringar, tidsinflenser, trosföreställningar, tidigare innebörder samt landskapsförändringar.

Denna litteraturstudie kommer bara att behandla lunden utifrån två angreppssätt: Dels som en landskapstyp, precis som kärr- eller betesmarker, och dels lunden som en kultplats, en plats som har stark kulturhistorisk anknytning och är påverkad av människan.

I *Det nya landskapet* (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 221) framhåller författarna lunden som ett av de viktigaste kulturarven i vårt landskap. De beskriver de äldre lundarna som de sista relikerna av de rika markernas ädellövskogar som länge hade obruten kontinuitet. Även om många lundar öppnades upp och förändrades efter att man började bedriva lövängs- och hagmarksbruk så fanns det fortfarande goda förutsättningar för att krävande växt- och djurarter skulle kunna fortleva. (ibid s. 221)

Vidare nämns det i *Det nya Landskapet* (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 221) att lunden är ett landskapsbegrepp som är starkt förknippat som små områden i direkt anslutning till äldre kulturbygder. De ser därmed lunden som en unik företeelse då väldigt få andra naturtyper kan påstås ha samma anknytning till byn och gården. Men det bör även nämnas att denna nära kontakt mellan lund och bebyggelse, numera har dragits isär så att lundarna oftast ligger isolerade och i anslutning till jordbruksarealer eller vatten. (ibid, s. 221)

Lunden som kultplats

I *Den heliga lunden* (2001, s. 13) skriver Swantje Wittrock (numera Swantje Oostra) att första gången det svenska begreppet *lund* används i en tryckt källa sker i ett latinskt-svenskt lexikon från 1538. Begreppet hamnade i tryck ganska tidigt, om man betänker att Gustav Vasa inrättade Sverige första tryckeri i Stockholm 12 år tidigare. Annars så var det främst bibeln som spred med hjälp av den nya boktryckarkonsten (ibid, s. 13).

Men det svenska begreppet *lund* nämns betydligt tidigare än så. Wittrock (2001, s. 13) har hittat i Gutusagan från 1200-talet, som är ett bihang till Gotlandslagen, att det står om att begreppet användes redan under forntiden där *man trodde på lundar, på högar, heliga ställen och med stavar inhägnade platser* (Wittrock, *Den heliga Lunden*, s. 13, 2001). I *Den heliga Lunden* (2001) citerar Wittrock Olavus Petri, som beskrev hur kyrkan i lagböcker förbjöd denna typ av dyrkan, att man inte skulle dyrka stenar och lundar. Vidare så skriver Wittrock att arkeologen och kulturhistorikern Hans Olof Hildebrand i *Sveriges Medeltid* från 1899 bekräftar lunden var en plats för gudstjänster (ibid, s. 14).

Utanför Sverige så hittade Wittrock (2001, s. 14) ännu äldre belägg för lunden som helig plats och för lunddyrkan. Hon skriver utifrån gamla källor att redan år 98 e.Kr. så omnämner Cornelius Tacitus att det germanska folket främst utövade en form av naturreligion i heliga lundar. I denna naturreligion så var även träddyrkan vanlig, precis som under den grekisk-romerska antiken (ibid).

Redan under den tidiga grekiska antiken var den besjälade naturen, ett begrepp som ofta var ett grundtema i sånger, historier och dikter (Blennow, 2002, s. 21). Ett begrepp som ibland användes var *genius loci*, platsens ande och man föreställde sig att speciella händelser som utspelade sig på en plats lagrade sig i naturen och i objekt som träd, stenar och vatten. Detta skedde i synnerhet på platser såsom lundar, en glänta i skogen eller en grotta. Dessa platser ansågs vara besjälade av naturvarelser (ibid, s. 16).

Blennow (2002, s. 16) nämner även *arkadien*, som var hemort för naturväsenet Pan, men som även var en sinnebild för det idealiserade herdelandskapet med sina lundar, ängar och eviga källor. Detta landskap blev ofta skådespelsplatsen i berättelser, poesi och musik (ibid, s. 16).

Utöver att lunden kunde fungera som en helig plats för dyrkan och som offerplats så skriver Wittrock (2001, s. 16) att lunden även var tillflyktsort för de förföljda och orakel. Hon nämner att Dodona, var ett av flera kända centra för orakel där man kunde söka deras tjänster. Där troddes Zeus vara förkroppsligad i en uråldrig ek och gav svar på frågor genom prassel i grenverket och porlande ljud från en helig källa (ibid, s. 16).

Wittrock (2001, s. 15) återger ur ett verk av John Stewart Collins från 1954 en av få heliga lundar under antiken som finns beskrivna i detalj. Just denna lund var tydligen tillägnad guden Daphne som var en blyg nymf i den grekiska mytologin och som blev förvandlad till

ett lagerträd för att undkomma Apollons kärleks-förnärmande. Wittrock berättar att lunden var 16 kilometer i omkrets och att den var sammansatt av lagerträd och cypresser som planterades i avenyer som sammanstrålade mot ett tempel (ibid, s. 15).

Anna-Maria Blennow (2002, s. 21) drar paralleller mellan de stora antika tempelplatserna som en vidareutveckling av den tidiga naturhelgedomen. Enligt henne så fanns det oftast en källa i lunden eller i närheten, och ovanför källan fanns det ofta ett altare där besökarna offrade till gudarna. Vid dessa platser så var det inte ovanligt att det senare tillkom tempelanläggningar (ibid, s. 21).

Vidare fortsätter Blennow (2002, s. 23) med att beskriva de s.k. hjältegravarna, som alltid omgavs av heliga lundar och det var dödsstraff att skada träden. Man fick inte ens plocka frukter från träden. Och de heliga lundarna fungerade inte bara som grav- eller tempelplats, de blev även samlingsplatser i andra sammanhang. Blennow nämner att de grekiska gymnasierna var lärosäten för både ungdomars fysik och kunskap, dessa anlades gärna nära heliga lundar. Anledningen enligt Blennow var att den heliga lunden med dess svalkande skugga och tillgång till vatten var tilltalande egenskaper för anläggningarnas syfte. Det var även här de första filosofträdgårdarna dök upp. Eftersom gymnasierna var allmänna platser där folk kom för att titta på idrottsutövande eller för samtal så var det bekvämt att även samla lärjungar och vänner här kring peristylgårdar, pellarhallar eller i lundarna. Vidare sammanfattar Blennow att trädgårdskonsten och filosofin därefter kom att bli tätt sammanknuten. Varje filosof med en högre strävan anlade en egen trädgård för sin verksamhet. Utöver pellarhallar, statyer, nymfgrottor så var den heliga lunden väldigt central (ibid, s. 24).

Man skulle även kunna dra paralleller mellan lunden som helig plats med sina källor och den arabiska trädgårdskonsten. Anna-Maria Blennow (2002, s. 56) beskriver oasen som koranens jordiska motsvarighet till dem kristnas paradis. Oasen blev själva sinnebilden för liv och lust för detta ökenfolk. Oasen var en plats där palmer gav ett skyddande tak mot solens brännande strålar och där det fanns vatten och möjlighet till att odla föda eller för lustfylld avkoppling. Därför menar Blennow att oasen blev en viktig förebild i den arabiska trädgårdskonsten i form av den inhägnade trädgården kring flödande vatten, kantad av frodig grönska som både gav skydd och förnödenheter. Vidare beskriver författaren att ett viktigt inslag i den arabiska trädgårdskonsten är korsgången med sitt vattenflöde, livets källa, som skildras i Koranen (ibid, s. 56).

Wittrock (2001, s 21) sammanfattar att enligt många författare så är inhägnaden eller avgränsningen av trädgården direkt avgörande för trädgården som företeelse. Hon hävdar att detsamma gäller för lunden, som alltid är en avgränsad struktur i landskapet.

Figur 1: Kopia av Kiruna kyrkas altartavla av Prins Eugen (Bukowskis, 2016)

Wittrock (2001, s. 16) vittnar om förekomsten av heliga lundar i gammaltestamentlig tid, och beskriver att de ansågs som stora hot mot den judiska tron, senare även mot kristen tro. Författaren redogör för att det på flera ställen i Bibeln finns uppmaningar om att med våld förstöra sådana ställen. Begreppet lund är ju något som haft skiftande betydelse och innebörd beroende på sammanhang och tidsepok. Ibland så får dessa en viss negativ eller positiv laddning. Wittrock skriver att innan Jesu tid så inkluderades ibland begreppet lund i det mera allmänna begreppet trädgård. Detta resulterade enligt författaren i att trädgården som företeelse och begrepp i bibeln inte alltid var något positivt och härligt som vi idag tänker oss. Eftersom lunden var förknippad med en hednisk dyrkan så fick även begreppet trädgården sig en törn. Det får nog anses vara ironiskt då den inhägnade trädgården och lunden har spelat en viktig roll i den judisk-kristna traditionen. Wittrock poängterar att i judisk kultur så har man historiskt sett sökt sig till trädgårdar för bön och dyrkan som ett alternativ till templet (ibid, s. 16).

Lundens laddade associationer har som sagt ändrats med tiden beroende på samtida uppfattningar och värderingar. Wittrock (2001, s. 17) menar att lundens negativa klang inom kristendomen senare kom att ändras från och med bibelöversättningen från 1917. Begreppet fick en skjuts tack vare dess positiva laddning som den hade inom poesin och skönlitteraturen. Man bytte då ofta ut lund mot ordet "offerhöjd". Oostra låter det dock vara

osagt om begreppet offerhöjd enbart syftade på en träddunge eller en hög kulle, med eller utan träd (ibid, s. 17).

Vidare tar Wittrock (2001, s. 17) upp den mest kända svenska offerlunden, den heliga lunden i Uppsala. Enligt Oostra så offrade man både människor och djur till Tor, Oden och Freja vart nionde år. Och återigen så bottnar denna företeelse i en hednisk kultur. Wittrock lyfter ut en intressant detalj ur *Swenska folkets Sago-häfder* från 1844 av August Afzelius där denne skriver, att vid varje offerlund så fanns det alltid en brunn eller källa där man kunde tvätta offren. Det som offrades till gudarna skulle levereras rent (ibid, s. 18).

Lunden som begravningsplats

Medeltidens motsvarighet till dagens kyrkogårdar var oftast bara gravkullar i öppen gräsmark, ibland restes stenar som man ristade in kors på enligt byggnadsantikvarien Caroline Ranby (2014). Stenarna låg oftast som lock på kistan, eller så användes enkla träkors (ibid). Åsa Klintborg-Ahlklo beskriver i *Den skånska kyrkoträdgården* (1993) att det främst är efter Gustav IV Adolfs tid som strukturerade kyrkogårdar uppkom. Vidare säger författaren att kungen gjorde en förordning om hur nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför städerna som en följd av att kyrkorna var fulla av lik och man började se ett samband mellan hygien och smittspridning (ibid).

Enligt trädgårdshistoriker Klintborg-Ahlklo (1993) föreskrevs diverse olika trädplanteringar kring kyrkogårdarna som inte enbart var en estetisk aspekt i relation till platsen utan även hade en renande funktion. Man hade börjat koppla ihop att växtlighet förbättrar luften och tänkte att den även skulle kunna rena jorden där de avlidna skulle ligga (ibid). Hon säger att det alltid skulle finnas en kyrkogårdsmur eller ett staket. Innanför muren sattes träd som ornament vid större gravar eller för att markera hörn och korsvägar, träd planterades i alléer, helst bok och ek. Intill entréer och vid gravmonument föreslogs poppel och ask.

Figur 2: Alléträd av avenbok till kapellet i Höganäs Kyrkogård

Vidare så skriver Klintborg-Ahlklo (1993) att ute på landsbygden var det ovanligt att det planterades träd kring kyrkogårdarna före 1800-talets mitt. De nya kyrkogårdarna som anlades under 1800-talets andra hälft blev väldigt signifikativa för de nya kraven som ställdes på kyrkogårdsmiljön. Ordning och värdighet skulle råda och detta skulle uppnås med växtlighet och rätlinjiga och symmetriska anläggningar. Mörka barrträd gav kyrkogården en allvarlig ton, hängande träd, var s.k. sorgeträd och passade väl in på platsens ändamål. Gravplatserna var oftast lika stora, omgivna av låga tuktade häckar. När kyrkogårdarna flyttades utanför städerna så ökade även kraven på dess funktion som mötesplats och inte bara som en plats för att sörja. Långa promenader under skuggivande grönska i lundlik miljö var viktiga (ibid).

Trots att det anlades nya kyrkogårdar så började man i slutet av 1800-talet diskutera kremering som ett alternativ till den traditionella kistsänkningen ur både hygieniska och markekonomiska aspekter (Klintborg-Ahlklo, 1993). Det ansågs vara av stor samhällelig nytta, även för att det besparade de efterlevandes kostnader och besvär. Principerna för dess utformning var att den enskilda graven skulle underordna sig platsens i sin helhet. Man ville inte ha flera olika gravmonument, för att minneslundarna skulle då kunna associeras med krigskyrkogårdar eller andra massgravsplatser. En lösning på problemet var att lägga ner urnor i naturmark eller skapa omgivningar kring platsen som påminde om natur (ibid). 1909

byggdes det första krematoriet i Sverige i Stockholm, och därmed kom också behovet av en urnlund (Ranby, 2014).

Minneslunden kom inte till Sverige förrän 1959 och den första anlades i Malmö och Västerås (Ranby, 2014). Skogskyrkogården i Stockholm skapades mellan 1915–1940, som är en av Sveriges mest kända och arkitektoniskt viktigaste begravningsplatser och som ritades av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz (Johansson, 1996). Här finns en av de mest kända konstruerade lundarna som både kallas för Almhöjden och Meditationslunden. På en höjd inom Skogskyrkogården pryds ett bestånd av almar en kulle, med ett öppet landskap runt omkring.

Figur 3: Almhöjden, Skogskyrkogården i Stockholm, fotografi av Ellgaard ([CC BY-SA 3.0](#))

Det är oklart hur arkitekterna fick sin inspiration när de utformade Almhöjden, men “Kulle och åker nära Dresden” en målning av Caspar David Friedrich från 1824 föreslås ligga nära till hands. Denne konstnär använde sig ofta av nordiska landskapstyper i sitt måleri som t.ex. en gravkulle som omgavs av almar i ett öppet landskap (ibid).

Figur 4: "Kulle och åker nära Dresden" en målning av Caspar David Friedrich.

Avslutningsvis kan det kännas befogat att ställa sig frågan om hur och varför lunden blev en plats för dyrkan. Oostra (2006, s. 40) diskuterar en intressant tankebana om varför och hur begreppet lunden kunde bli en central plats för kulthandling i vitt skilda kulturer och som vi än idag kan se spår av. För i någon mån så måste människan ha försökt söka sig till speciella platser där detta kunde ske. Oostra ger förklaringen att en trolig anledning till att valet föll på en lundlik miljö kan ha berott på att lunden oftast skiljer sig markant från det omgivande landskapet, vilket då gör platsen speciell. Hon summerar vidare att den teorin även passar in på varför lunden eller offerlunden kan se olika ut på olika platser. I det öppna slättlandskapet drogs människorna till trädrika platser och i skogsbygder drogs människan snarare till öppna platser som gläntor (ibid, s. 40)

Wittrock (2001, s. 21) menar också att en lund alltid verkar ha några eller många äldre träd med grova grenar eftersom de skulle tåla vikten från djur- och människokroppar som hängdes upp under offerriter. Wittrock poängterar även att eken på många sätt har fått en hedersplats bland träden och att dess naturliga växtsätt i glesa lundar är en starkt bidragande orsak till vår sinnebild av lunden. En annan anledning till detta är att blommande och fruktbärande träd ofta lyfts fram, eftersom det ger lunden en bild av att vara fyllig och fruktbar (ibid, s. 22).

Lunden som landskapstyp

Hitintills så har litteraturstudien mestadels betraktat lunden som en kultplats för olika ändamål och gett lunden en viktig koppling till vår kulturhistoria. Det har talats väldigt lite om hur lunden faktiskt beskrivs som vegetationstyp ur ett svenskt perspektiv.

Om man inriktar sig mot lunden som landskapstyp så kan man tala om morfologi, lundens morfologi. Swantje Oostra skriver i *Om lunden* (2006, s. 22) att lundens morfologi, markanvändning och artsammansättning är tre aspekter av lunden som är starkt påverkade och beroende av varandra eftersom lunden är en kulturhistorisk plats. Det är således svårt att ta upp den ena aspekten utan att även diskutera de andra aspekterna.

Morfologiskt har lund varit kopplat till allt från så gott som helt öppna gläntor och betes-/slätter-/odlingsmiljöer, via halvöppna lövängsmiljöer, till strukturellt komplexa och artrika skogsmiljöer på rik mark. (Oostra, 2006, s. 22).

Lundens morfologi är uppenbarligen inte något som man på ett knapphändigt sätt kan förklara eller på något lätt sätt definiera utifrån en given mall. Det är många faktorer som spelar in. Oostra (2006, s. 23) beskriver att människans påverkan på lunden är den största faktorn. Ofta så består en lundartad miljö av lignoser som gynnar människan och dennes markanvändning. Detta påverkar markens egenskaper, som i sin tur påverkar floran och mikroklimatet. Detta i sig genererar olika förutsättningar som i förlängningen påverkar den högre faunan också. Små skillnader kan alltså över tid leda till att liknande lundmiljöer får skilda utvecklingar avseende artsammansättning (ibid, s.23).

I *Det nya landskapet* (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 221) så framställs lunden som en naturtyp med väldigt stor artrikedom. Vegetationen i en lund präglas ofta av en välutvecklad skiktning, där storkroniga ädellövträd utgör de övre skikten. Oftast har träden både grova stammar och grenverk som ett resultat av generösa utrymmen som ger en god utveckling. Detta resulterar även till en god utveckling för vegetationen under trädskiktet. Småträd och kraftiga buskar bidrar till frodigheten i lunden och utgörs ofta av hassel, vildapel, skogsolvon, skogstry, måbär, tibast. Exempel på arter som kan utgöra en rik markflora i lunden är skogssallat, nässelklocka, myskmadra, olika sippor, stinksyska, skogsbingel, tulkört, lungört, underviol, vårärt, trolldruva, vårlök, getrams, ormbär, hässelbrodd, lundgröe, lundslok, tandrot, vätteros, buskstjärneblomma etc (ibid. 221)

Figur 5: Hassellunden i Alnarpsparken med en härlig matta av vårflor, foto Vi tre & trädgård, 2010.

Vidare beskriver författarna (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 221) att lunden ofta är praktfull på våren då vårfloret är speciellt utvecklad i dessa miljöer. Arter utnyttjar tillfället att titta fram på våren då krontaket fortfarande är öppet och ljuset når hela vägen till marken. Men lunden är generellt ganska ljus och öppen och ett annat tydligt inslag i lunden är att den oftast innehåller gläntor i någon utsträckning, och dessa gläntor kantas av någon slags brynvegetation (ibid, s. 221).

Lundens bryn

I varje sammanhang där man försöker beskriva lunden eller att anlägga en lund bör personen i fråga ägna sin uppmärksamhet åt en mycket viktig del av lunden, dvs brynen. Varje skog, dunge eller lund har alltid en början och ett slut som Gustavsson och Ingelög (1994, s. 243) brukar kalla för bryn eller kantbestånd, en zon mellan jordbruks- och skogsmarker. Författarna menar att det finns ytterst få företeelser i landskapet som har ett så pass högt värde i förhållande till sin yta som just brynen. Vidare beskriver de att brynens uppgift som boplats till hotade och undanträngda växt- och djurarter har ökat dramatiskt från 1950-talet och till nutid. Vikten av bryn och olika kantbestånd som spridningskorridorer och habitat för en del djur och växter har ökat i samband med att ett mer rationellt jord- och skogsbruk har omvandlat många rika halvöppna landskapselement till mer ensartade produktionsytor (ibid, s. 243).

I *Det nya Landskapet* (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 244) beskrivs det riktigt välutvecklade brynet som en struktur som kan delas in i flera olika zoner. Författarna delar in det s.k. "trestegsbrynet" i tre delar:

- Mot det intilliggande landskapet finns det en **yttrebrynzon**, som består av en remsa av örter och gräs mellan lunden och åkern som gradvis övergår till en brynkappa av buskar. Här kan det finnas örter och gräs som gynnas av lite högre temperatur och skydd från starka vindar som man t.ex. inte hittar på en öppen äng. Denna zon är ofta extra viktig för insekter och djur.
- Lite längre in finns **mellanbrynzonen**, det är en zon som består av småträd och större buskar. Denna brynzon är inte alltid så tydlig om inte brynet är välutvecklat och utdragen.
- Innerst finner man **innerbrynzonen**, som oftast har stora likheter med skogen innanför. Men oftast så är denna zon mer lundartad, d.v.s. mer frodig och lövrik.

Bryn med utdragen brynzon

Författarna (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 244) avstår från att beskriva det ideala brynet då dess egenskaper växlar med hur landskapet ser ut runt omkring. De tycker att man istället bör tala om det ideala landskapet, där naturtyperna är många och grönstrukturens form är mångskiftande och divers, för att i så hög grad som möjligt gynna biologisk mångfald. När författarna diskuterar utformning av nya bryn poängteras det att de borde utformas så att de blir ordentligt utdragna och hålls öppna i den mån det är möjligt. Detta på grund av att den naturliga dynamiken för bryn gör att de med tiden växer igen. De buskdominerande mellan- och yttrebrynzonerna kommer med tiden att gå över till att enbart få innerbrynzons egenskaper i tidsintervallet 20–50 år. Det slutna brynet tappar då sin artrikedom och uttrycksfullhet. Detta ger i sin tur effekten att alla s.k. kulturpåverkade bryn mellan skog och åker förr eller senare får en abrupt och lodrät övergång om man inte aktivt motverkar detta med bete, röjning och slåtter. Inom brynet med utdragen brynzon beskriver författarna (ibid) två värdefulla typer av bryn, ett rent buskdominerat trestegsbryn medan den andra typen har djupare yttrebrynzon och med mer fragmentarisk uppbyggnad med små träd och buskar med ängsmark i mellan (ibids, s. 244).

Bryn med kort brynzon

Vidare beskriver författarna (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 245) att utöver brynet med den utdragna brynzonen kan man även identifiera en annan typ av bryn, dvs. bryn med kort brynzon. Som är oftast mest signifikativt för lunden. Författarna nämner värdefulla typer som kan vara intressant för detta arbete;

Det ängsartade brynet, som är ett slutet bryn med neddragen lövkappa, och får därmed en yttrebrynssöm för sol- och värmeälskande arter.

Det lundartade brynet, med träd och enstaka buskar som ger halvskugga åt en innerbrynflora av lundtyp. Här är det öppna stamrummet viktigt, vilket ger brynet ett ljus intryck och stora möjligheter att titta in i. Lämpligtvis så satsar man här på en markflora i det inre brynet snarare än i ytterbrynzonen. Här är det viktigt att satsa på lövdominerande träd för att behålla lundegenskaperna.

Författarna (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 247) uppmanar också till att se möjligheterna att genom rätt skötsel och vård kunna variera brynet längs en hel skog, genom att utgå från naturliga förutsättningar, markens beskaffenhet, väderstreck, närhet till vatten etc. Och genom att använda sig av bryngläntor, ängsvikar, uddar med träd etc. för att bryta av de olika bryntyperna så får man ett spännande inslag i landskapet, både för biologisk mångfald och naturupplevelse (ibid).

Grundläggande för alla lundar är enligt författarna (Gustavsson & Ingelög, 1994, s. 247) att de innehåller ett stort antal träd-och buskarter och att trädskiktet hålls öppet för att gynna floran i de lägre växtskikten. Men den öppna vegetationen innebär också att träden som utgör de översta växtskiktet i lunden ges möjlighet att utvecklas till grovstammiga och storkroniga träd.

FALLSTUDIE

För att bredda synen på lunden och lundmiljöns stora variation som gröstruktur har olika lundmiljöer besökts för att försöka förstå lunden bättre. Det kan vara klokt att inte enbart fördjupa sig i andras beskrivningar av det ämne som undersöks, utan att bege sig ut för att skapa sig egna referenser och visuella intryck.

I den här delen av arbetet beskrivs 5 olika faktiska miljöer i Kullabygden, nordvästra Skåne, som har koppling till litteraturstudien och som visar på lundens bredd och variation som arkitektonisk struktur. Det första och sista exemplet har ingen koppling till någon helighetsaspekt, men väl till lunden som kulturhistorisk plats. Till varje plats finns det en tillhörande sektion som visar på lundens vegetation och markförhållanden. Sektionerna är inte skalenliga och återspeglar inte de exakta förhållandena. De är tänkta att snarare visa på platsernas grundläggande strukturer och förmedla deras karaktär och upplevda värden.

GÖRSE KÄLLA

Figur 6: Görse källa, fotografi av Göran Hansson (2017)

Källor och annat synligt vatten är väldigt viktiga för landskapet och dess betydelse var större förr då landskapet i större utsträckning brukades som betes- och slåttervall. Dessa källor hittas ofta i någon slags sumpskog/lundmiljö. Görse källa är ett tydligt exempel på lunden som en viktig kulturell plats i landskapet.

Betydelsen av Görse källa verkar ha varit så pass stor att den troligtvis gav namn till samhället den ligger i, Brunnby, hävdar miljöchefen i Höganäs naturvårdsplan (Åkesson, 2017). Under långa perioder var källan av stor betydelse för vattenförsörjningen för större delen av Kullhalvön. Författaren konkretiserar detta genom att citera två personer som under 1700-talet omnämner Görse källa:

“watn så starkt och häftigt uppväller, att der utaf flyter en tämel. stoor Bäck, som både winter och sommar städse rinner och aldrig förtorckas, ehuru stor torcka eller frost är”.
Anton Ciöpingar 1712 (ibid).

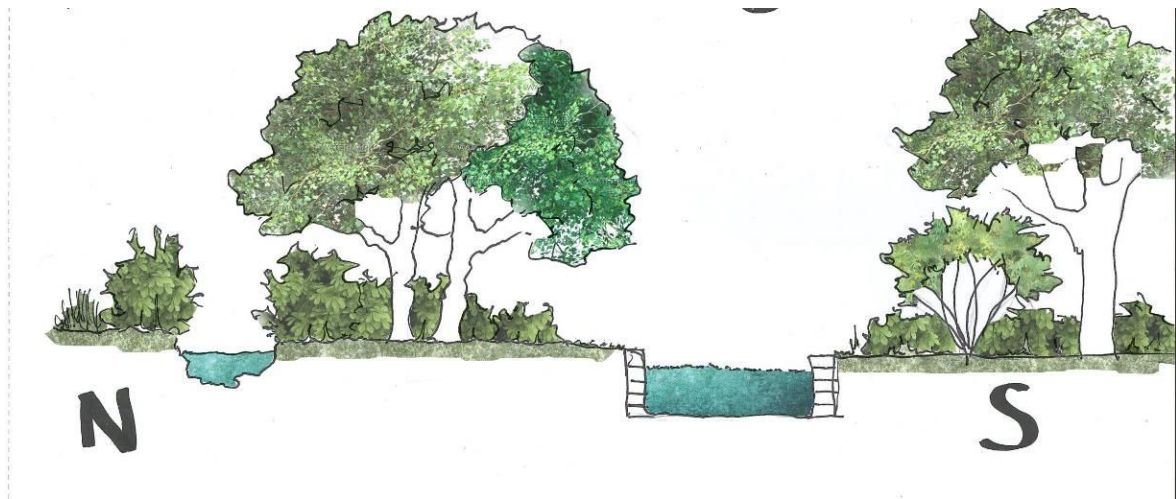
Den andra personen är Carl von Linne som omnämner “Gjörse-källa” under sin resa i Skåne 1749.

“Köllerfärga, som här kallas ockergäll, finnes i så stor kvantitet vid Gjörse källa, att hon säljes av bönderne för en skilling kakan, vilken är stor som en handloga och ofta säljes hela lasset för 8 daler. Denna är så ren och gul, att hon brukas till kyllrar av sämskmarne i närmaste städer.” (ibid)

Figur 7: Görse källa, den stensatta delen. Fotografi av Göran Hansson (2017)

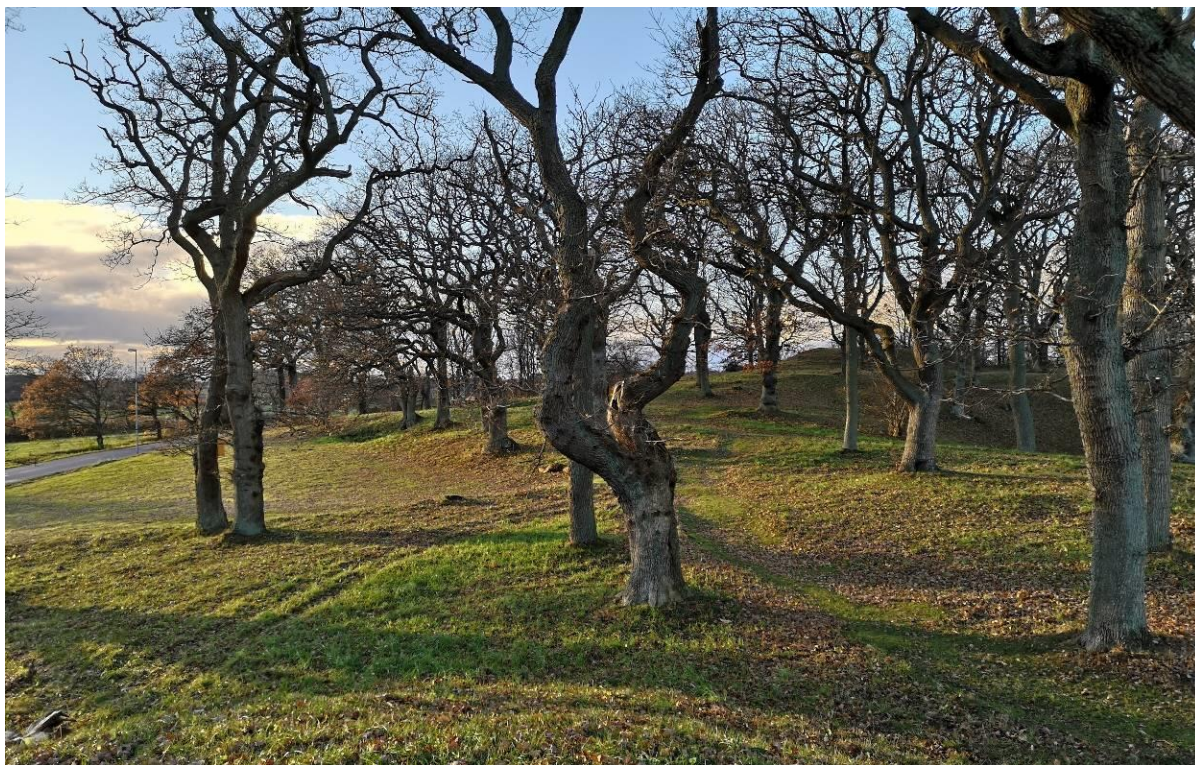
Idag är själva källan relativt diffus och har växt igen på sina ställen, men vattnet kan skimras på flera ställen i lunden och några hundra meter söder ut. Åkesson (2017) berättar att de forna artrika kärren och kalkfuktängar som fanns här fram till 1930-40 talet till största del har försvunnit och markfloran har blivit mera artfattig. Vidare säger Åkesson att dagens Görse källas blötaste delar fortfarande utgörs av lövsumpskog som björk och viden, och på den mer dränerad jord finns stora exemplar av ask, skogsek och asp. Den del som är bäst bevarad är den som stensattes på 1900-talet då den användes för att tvätta (ibid).

Figur 8: Illustration föreställande en sektion vid Görse källa

Brynet är på sina ställen väldigt snårig och ogenomträngligt av buskar och småträd, men det finns en ingång för besökare med klippt gräs samt området kring den stensatta dammen hålls någorlunda i schack.

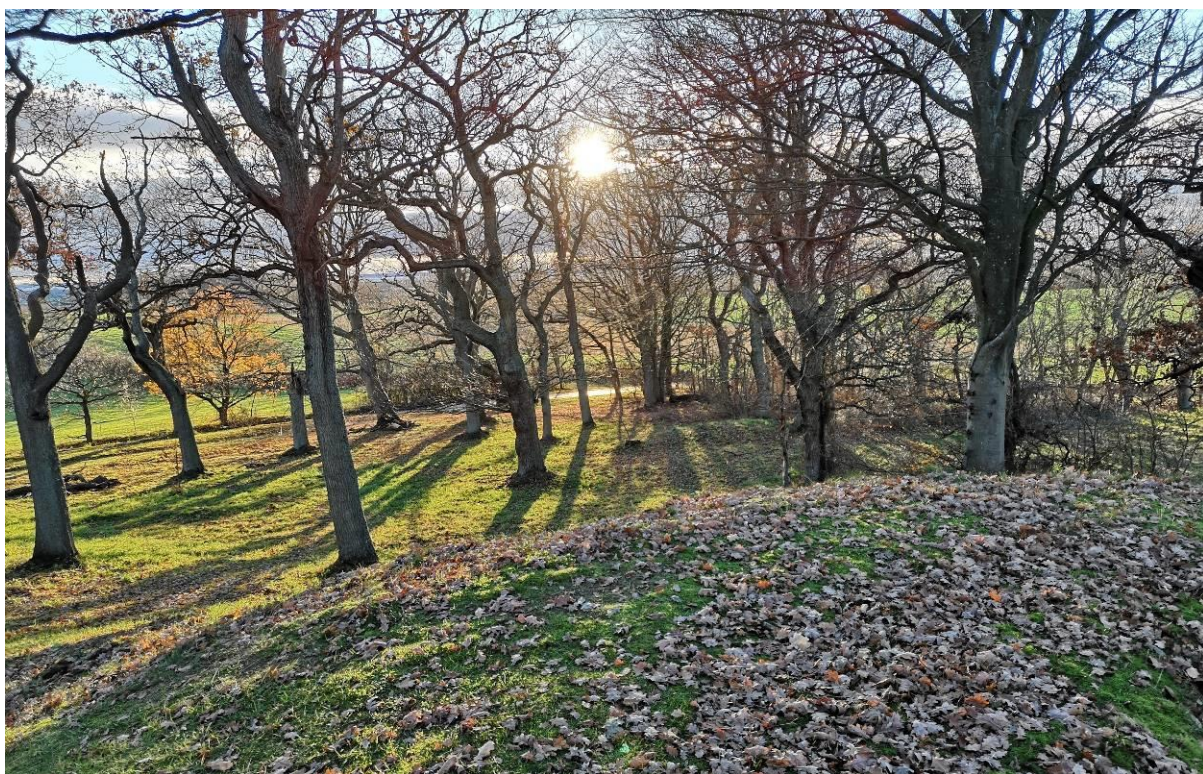
TRULS LID

Figur 9: Fotografi från Truls Lid

I närheten av Görse källa finns det även en annan viktig lund med en lång kulturell anknytning. Ett stenkast från Brunnby kyrka kan man skymta en moränås, en plats som kallas för Truls lid. Platsen är en gammal gravsättning från bronsåldern och här finns fyra större gravhögar som ytterligare förstärker kullens topografi (Naturskyddsföreningen, 2019). Den största gravkullen är 35 meter i diameter (ibid). Här uppe får man en bra utsikt över det annars platta landskapet som breder ut sig, dvs. odlingslandskapets lapptäcke.

Det finns inte så mycket information om vad som har skett på platsen sedan bronsåldern, men platsen måste ändå ha ansetts som helig då den har omhändertagits med vördnad. I kommunen naturvårdsplan (Åkesson, 2017) så tror man att området under åtminstone 1800-talets första del var betydligt mer skogsdominerat och att den troligtvis även var betad. Nuvarande ekbeståndet tros vara ca 150 år. Idag beskriver kommunen kullen som en väldigt ljus och öppen slätterhävad eklund med enstaka inslag av bok och skogslönn, hassel utgör ett väldigt sparsamt buskskikt, och marken är på våren täckt av vitsippor. Sedan 70-talet har lunden vårdats genom årlig slätter och markstädning (ibid).

Figur 10: Uppe på en av gravhögarna. Fotografi från Truls Lid

Figur 11: Illustration föreställande en sektion av Truls lid

Lundens bryn är väldigt kort på sina ställen och innefattas inte av något sammanhållande buskskikt i brynzonen förutom i öster. Här är det öppna stamrummet viktigt och ger platsens stora behållning, platsen får istället en innerbrynflora av lundatyp. Platsen avgränsas av vägar i övriga tre väderstreck och brynen hålls öppna av en gräsdominerad äng som även dominerar hela markfloran. Därför liknar de inre brynzonerna de yttre. Enbart inom vissa delar finns en lundflora. Ekbeståndets föryngring anses vara otillräcklig i ett längre perspektiv och förekomsten av blommande buskage är undermålig för att gynna fågellivet (Åkesson, 2017).

LUNNABJÄR

Figur 12: Fotografi från Lunnabjär

Inte långt från Truls Lid finns ett för bygden annorlunda landmärke som är viktigt för landskapsbilden, nämligen Lunnabjärs naturreservat. Lunnabjärs naturreservat ligger på en åsrygg som syns på långt håll i bygden. Även här finns det forntida gravanläggningar som blev naturreservat på 1960-talet för att förhindra en fortsatt grustäkt som annars hade förstört området (Åkesson, 2017). Platsen beskrivs ha haft lång skogs- och trädkontinuitet och en öppen och artrik betesmark omger åsen. Skogen domineras idag av en ljus och öppen lundmiljö av mestadels skogsek men inslag av vårtbjörk, bok, asp, skogsalm finns. Buskskiktet är relativt glest och består av hassel, vildapel, rundhagtorn, nypon, björnbär och vildkaprifol och ingår både i busk- och mellanskiktet. Markfloran är väldigt rik och åsen

erbjuder flera olika ståndortsförhållanden med både fuktigare och torrare naturbetersmarker (ibid).

Figur 13: Gläntor högst uppe på åsen. Fotografi från Lunnabjär

Denna lundmiljö har väldigt skiftande brynzoner, från väldigt korta och öppna bryn till väldigt utdragna bryn med stor buskdominas med arter som slån och hagtorn. På åsens syd- och sydöstra sluttningar som är mest ljusa domineras det inre brynet i buskskiktet av björnbär och på åsens rygg finns otydliga gläntor. Åsen är rätt hög och norrsidan har brantare lutning och denna sida saknar en tydlig mellanbrynzon eftersom ljuset är otillräckligt. Norrsidan är mer av en pelarsal av trädstammar.

Figur 14: Illustration föreställande en sektion av Lunnbjär

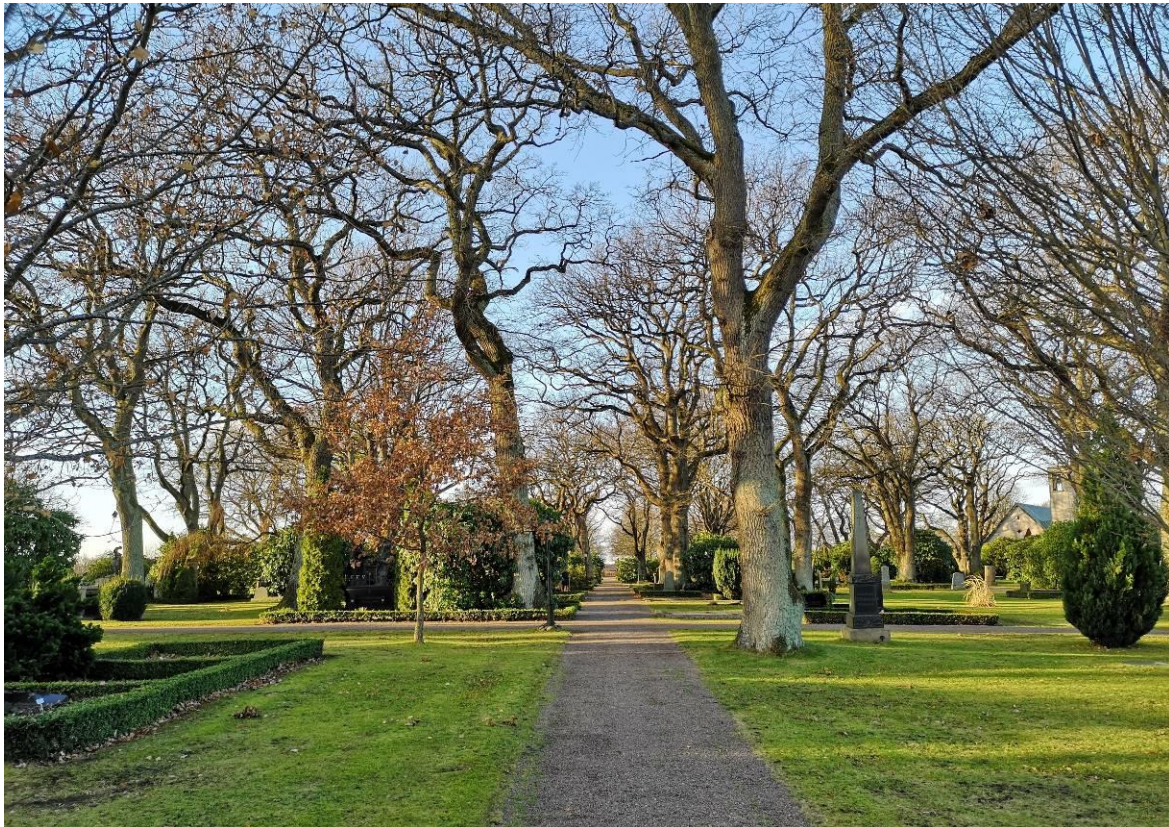
HÖGANÄS KYRKOGÅRD

Figur 15: Eklundens krontak. Fotografi från Höganäs Kyrkogård

Höganäs kyrkogård är ett exempel på en kyrkogård som anlades kring en lund. Antikvarien och författaren Caroline Ranby (2014) beskriver hur stenkolsverket, sedermera Höganäsbolaget, som var den dominerande industrin i kommunen lät anlägga en kyrkogård i samhällets ytterkant 1854. Enligt författaren så var själva eklunden en stor anledning till att kyrkogården anlades här, även om hon inte bokstavligen poängterar lunden som en helig plats så är kopplingen ändå tydlig (ibid).

Vidare beskriver Ranby (2014) att Höganäs kyrkogård anlades i all sin väsentlighet 1854 och blev utbyggd 1873 efter att en koleraepidemi skördat många offer. Idag är kyrkogården större med nya kvarter och innefattar en minneslund från 1964. Kyrkogården och dess byggnader har en särskild lokal förankring då Höganäsbolaget satt sin prägel på den i stort och smått. Speciella läktare installerades för bolagets tongivande personal, dopfunten tillverkades av bruket och det finns fortfarande mycket keramik bevarat som också har sin lokala förankring (ibid).

Figur 16: Kyrkogårdens gamla del med eklundsinsramning. Fotografi från Höganäs Kyrkogård.

Kyrkogården blev 2013 ansedd som Sveriges mest inspirerande park i kategorin *Kyrkogårdar* i samband med branschmässan Elmia Park (Ranby, 2014). I kommunens naturvårdsplan (Richard Åkesson, 2017) beklagas det över att föryngringen av ekbeståndet är otillräcklig. De gamla ekarna är ungefärligt jämnåriga vilket innebär att på sikt kommer den ursprungliga eklunds-karakteren som präglar den gamla delen av kyrkogården successivt att försvinna. (ibid)

Här är det svårt att tala om bryn, om man nu inte skulle mynta något begrepp såsom extrem-kulturbryn. Under de stora ekarna förekommer det mycket städsegröna växter i form av idégran, *Taxus baccata*, rhododendron, *Rhododendron sp.*, enar, *Juniperus communis*, thuja *Thuja sp.*, och buxbom, *Buxus sempervirens*.

Figur 17: Illustration föreställande en sektion av Höganäs Kyrkogård

ÄRTAN OCH BÖNAN

Figur 19: En yta som genom vård hölls öppen och bildar en glänta. Fotografi från Ärtan och Bönan

Ett exempel på en varierad lundmiljö som fungerar som tätortsnära rekreationsområde i Höganäs kommun är “Ärtan och Bönan”. Detta område är ett resultat av den omfattande stenkolsbrytning som skedde i Höganäs på 1700-talet men som avvecklades ca 100 år senare, varefter åkerbruket tog vid (Åkesson, 2017). En del av området lämnades orört, här fanns två gamla gruvschakt och restmaterial av krossat berg och kol som hade lagts upp i två stora högar och hade formen av en ärtä och en böna, därav namnet (ibid).

Utöver att det är en intressant kulturlämnning så innehåller området en varierad grönstruktur och har stort värde för hotade och missgynnade arter. Huvudkaraktären är ljus och öppen lövskog men det finns även inslag av trädbevuxen gräsmark, ängs- och kärrmark (Åkesson, 2017). Adderar man den något märkliga topografin i form av de 10-15 meter höga gamla slagghögarna får man en väldigt spännande rekreationsområde. Alla bryn är relativt korta med en snårig buskvegetation med en grässömn framför mot anslutande åkrar förutom i områdets östra del som avslutas abrupt mot industrifastigheter. Områdena kring formationerna av restmaterial bidrar till att de blir en naturlig variation i växtligheten och att mer öppna områden uppstår.

Figur 19: En relativt öppet del kring en av slagghögarna. Fotografi från Ärtan och Bönan

Figur 20: Illustration föreställande en sektion av en flack del av Ärtan och Bönan

LUNDKONCEPT FÖR VILLATRÄDGÅRDEN

Alla lundar är mer eller mindre kulturpåverkade och därmed mer eller mindre fullständiga utifrån bilden av den välutvecklade lunden. I ett sammanhang där lunden utreds som arkitektonisk struktur för villaträdgården så borde också hela spektret av lundmiljön vara ett verktyg för att variera och testa dess olika arkitektoniska uttryck.

Eftersom detta arbete inte är tänkt att behandla lunden ur ett biologiskt eller ekologiskt perspektiv så kommer inte heller växtvalen i sig att specificeras. Även om växtligheten utgör lundens arkitektoniska struktur så är det snarare principerna bakom en lunds uppbyggnad som är viktiga och inte själva växtvalen.

Litteratur- och fallstudien gav olika lärdomar om lunden som landskapstyp och företeelse, både sett till struktur, innehåll och karaktär. Dessa lärdomar bör tas i beaktning och avspeglas i de olika koncepten.

De mest utmärkande strukturerna, elementen och karaktärerna utifrån litteraturstudien angående lundens morfologi som jag tar med i utvecklingen av koncepten är dess bryn. Brynet med dess olika zoner spelar en viktig roll för lundens stämning, karaktär och upplevelse. I och med att brynet med kort brynzon är mest signifikant för lunden och passar bättre för villatomten så kommer alla koncept att utgå från det. Det utdragna brynet med sin artrikedom och komplexitet är inte idealiskt för en villaträdgård, t.ex. sländominerade bryn kan vara tiotals meter i djup och får då en skala som inte är applicerbar här. I samma litteraturdelen så beskrivs lunden också som en artrik landskapstyp med många växtskikt, detta är aspekter som kommer att avspeglas i koncepten i varierande grad.

I litteraturdelen om den heliga lunden så beskrivs lunden som en plats som avviker från landskapet i övrigt, den kan t.ex. ligga på en kulle. Vidare beskrivs den ofta ha några träd av kraftiga dimensioner, innehålla gläntor och ofta inneha någon form av källa eller vatten. Detta är aspekter som kommer följa med i koncepten.

Fallstudien gav en mer differentierad bild av lunden till skillnad från litteraturdelen som ofta beskrev en idealiserad och stilsrad bild av lunden, sett till struktur och karaktär. En lundmiljö måste inte nödvändigtvis innehålla alla växtskikt och vara överdådigt frodig och artrik. Ibland kan lunden vara mer otydlig och bestå av ett mindre trädbestånd med otydliga gläntor och utan tydliga brynzoner. Detta innebär att lunden som modell för konceptets strukturer kan varieras i olika nivåer.

I detta arbete så utreds lundens potential som modell för olika koncept för villatomten. Sørensens roll i arbetet ska mest ses som inspiration till att skapa tankeväckande koncept snarare än att applicera hans bild av lunden. Mina tankar av Sørensen som inspiratör i arbetet och som avspeglas i koncepten är hans resoluta sätt att bortse från alla normala ytor inom

tomten som brukligt används för sociala sammanhang när han skapar trädgårdsdesign. Även om han i sitt koncept för just lunden lämnade hela baksidan av tomten till bara bestå av gräsmatta. Så var han sällan så generös med tomma ytor i alla hans andra koncept i 39 *Haveplaner*.

Nedan följer 4 koncept på möjliga lundmiljöer för villatomten. Alla utgår från samma tomt med måtten 27 x 30m. Huset har alltid samma placering, i tomtens nordöstra hörn. Koncepten utgår från samma stomme, denna stomme utgörs av ett trädbestånd. Vidare så byggs lundmiljön successivt upp utifrån 4 olika nivåer.

- Nivå 1 - *Den ofullständiga lunden*, innehåller enbart lundens överståndare.
- Nivå 2 - *Den utvecklade lunden*, innehåller utöver överståndarna även ett mellan- och buskskikt.
- Nivå 3 - *Den välutvecklad lunden*, innehåller alla de andra växtskikten men har även fått ett välutvecklat fältskikt.
- Nivå 4 – *Den vilda lunden*, innehåller alla växtskikt precis som nivå 3 men här adderas även vatten som ett element samt topografiska skillnader.

Den ofullständiga lunden

Konceptet bygger på en stomme där lundmiljön enbart består av ett trädbestånd som utgör miljöns överståndare. Lundmiljön blir tämligen enkel och ofullständig, känslan av den frodiga och artrika lunden infinner sig inte. Utöver att huset bildar en naturlig/onaturlig glänta så är strukturen tänkt att skapa mindre gläntor och vikar varpå ljuset kan komma ner och skapa kontraster mellan ljus och mörker. Men denna typ av lundmiljö har ändå stora förtjänster, upplevelsen blir en ljus och öppen lundmiljö med karaktärsstarka träd.

Figur 21: Illustrationsplan över *Den ofullständiga lunden*, röda markeringen visar var sektionen är tagen. Skala 1:200

Lundmiljön kan liknas vid betesmarks-kontinuitet ute i landskapet. Konceptet kan även ses som en modernistisk och avskalad lundmiljö där träden utgör den enda bärande arkitektoniska strukturen. *Den ofullständiga lunden* får också anses vara det koncept som påminner mest om Sørensen avskalade bild av lunden. Om det är det som eftersträvas så borde man också i enlighet med den danska landskapsarkitekten också helst använd sig av enbart ett växtslag, och kanske då ginko eller något annat trädslag, som för den svenska bilden av lunden, otypiskt. Detta koncept påminner också mest om platsbesöket i Truls lid, i fallstudien.

Här skulle man kunna uppnå fina kontrast- och växelverkan mellan klippt och friväxande gräs om man vill. På så sätt kan man skapa riktning och flöde i hur man rör sig.

Figur 22: Illustration från *Den ofullständiga lunden*, sektion som visar på strukturerna. Skala 1:200

Den utvecklade lunden

I detta koncept är lunden mer utvecklad och har även fått ett mellan/buskskikt under trädkronorna som ökar lundens upplevelse som frodig och rik. Grönstrukturen omger nästan hela huset, de ljusare partierna är tänkt att representera klippt eller oklippt gräs.

Figur 23: Illustrationsplan över *Den utvecklade lunden*, röda markeringen visar var sektionen är tagen. Skala 1:200

Man skulle kunna tänka sig att man varierade brynzonen som här består endast av ett mellan/buskskikt, så att man på sina ställen fick neddragen kapp i blåsiga lägen för att skapa lugnare rum eller för att få delar med djupare skugga. Detta koncept påminner mest om platsbesöket på Lunnabjär, i fallstudien. Men även till viss del Höganäs Kyrkogård.

Figur 24: Illustration från Den utvecklade lunden, sektion som visar på strukturerna. Skala 1:200

Den välutvecklade lunden

I detta koncept är lundmiljön välutvecklad och har även fått ett välutvecklat fältskikt under mellan/buskskiktet som gör lundmiljön tämligen komplett. Upplevelsen och karaktären i konceptet är mest lik Gustavssons bild av den artrika och frodiga lunden som förekommer i

Figur 25: Illustrationsplan över *Den välutvecklade lunden*, röda markeringen visar var sektionen är tagen. Skala 1:200

litteraturstudien. I detta koncept har man större möjlighet att variera brynen, där kan man utnyttja möjligheten att använda sig av alla eller bara något växtskikt i brynzonerna för att skapa kontraster och ge olika delar av tomten olika karaktärer.

Figur 26: Illustration från *Den välutvecklade lunden*, sektion som visar på strukturerna. Skala 1:200

Den vilda lunden - NIVÅ 4

Den vilda lunden, har samma uppbyggnad och struktur som *Den välutvecklade lunden*, men i konceptet har även topografiska skillnader och en källa adderats. Det är inte alla som har en naturtomt med en naturlig nivåskillnad i marken, genom att anlägga sådana så ökar också möjligheterna att skapa nya upplevelser och karaktärer. Det adderar en dimension och dramatik som skulle göra tomten mer spännande och vild. Tomten har getts tre mindre kullar i vartdera hörn (utom nordvästra hörnet) men även delar som ligger i marknivå samt en sänka där vattnet plockas in som ett element.

Figur 27: Illustrationsplan över *Den vilda lunden*, röda markeringen visar var sektionen är tagen. Skala 1:200

Detta koncept är en blandning av litteraturstudiens olika bilder av lunden, sånär som på Sørensens sparsmakade lund. Den har alla delar hos Gustavssons biologiska och artrika

beskrivning av lunden, den har en topografi som för tankarna till den heliga lunden eller till offerhöjden. Förekomsten av källan binder både konceptet Gustavsson och den heliga lunden.

Konceptet kan även ses som en blandning av och en generell sammanfattning mellan de besökta miljöerna i fallstudien. Under tre platsbesök i fallstudien så var välutvecklade och grova träd en bärande faktor för miljöns karaktär, precis som i alla dessa koncept. Och i tre av platsbesöken så var en dramatisk topografi bärande faktorer för dess karaktär precis som i detta koncept.

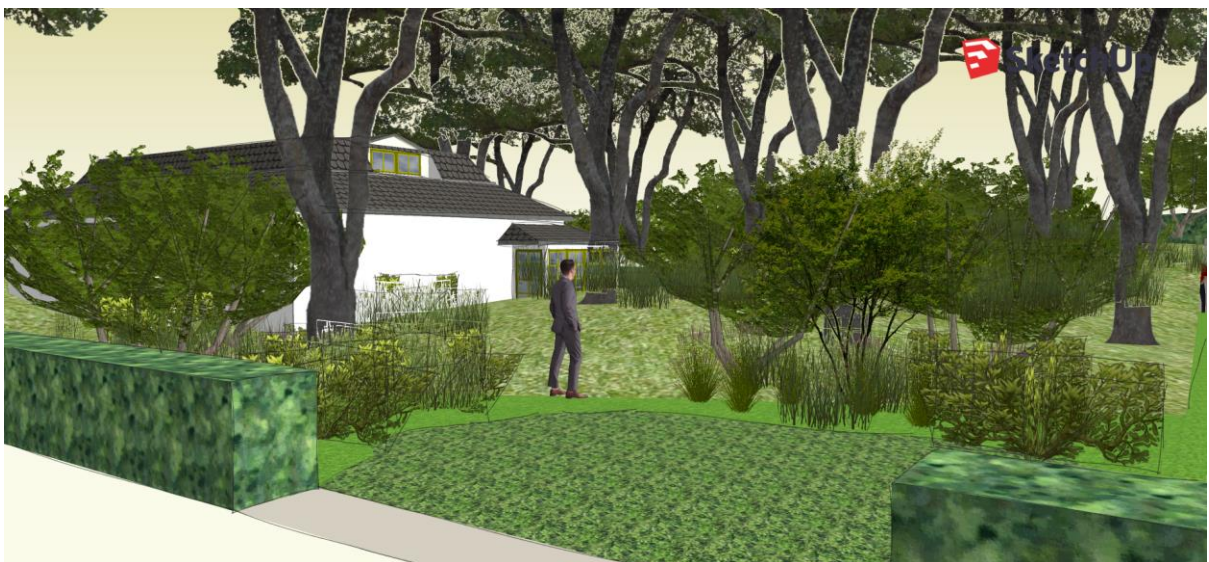

Figur 28: Illustration från *Den vilda lunden*, sektion som visar på strukturerna. Skala 1:200

Figur 29: Illustration från *Den vilda lunden*, 3D-vy

Figur 30-32: Illustrationer från *Den vila lunden*, 3D-vyer (Motstående sida)

SLUTSATSER

Detta arbete var tänkt att undersöka lunden som modell för villaträdgården, och implementeringen av lundmiljön skedde i C. Th. Sørensens anda. Både litteratur- och fallstudien var tänkt att utgöra en vetenskaplig och empirisk grund, och ur denna grund skulle lundens viktigaste drag och strukturer samt dess kulturhistoriska kontext lyftas fram, och avspeglas i olika koncept. Denna del av arbetet ska avhandla och diskutera lärdomar från både litteratur- och fallstudien, men även konsekvenserna av Sørensen som metod och själva koncepten.

Tankar om C Th Sørensen som metod

Jag har sedan början av min utbildning stött på Sørensen, dels ur ett trädgårdsdesign-perspektiv men även ur ett trädgårdshistoriskt perspektiv. Det som fångade mitt intresse för honom var hans formstarka design, och hans konsekventa tematisering av grönstrukturen.

Utöver att trädgården är en inhägnad plats med växtlighet så är det även en scen för olika slags aktiviteter. Barnen ska ha någonstans att leka, platser för att äta en god lunch i solen, platser att dra sig tillbaka till när solen står som högst etc och det behövs utrymme för förvaring av diverse olika saker. Men i *39 haveplaner* så struntade Sørensen fullständigt i sådana formaliteter, han plockade fram skohornet och klämde in grönstrukturer för en villaträdgård.

Men som koncept eller tankeväckande perspektiv på trädgårdens många olika möjligheter så både berör han och inspirerar mig. Sørensen väcker känslor eftersom han går bortom det som vi annars kan kalla för normal trädgårdsdesign. Man får känslan av att C. Th Sørensen representerade en mer modernistisk och avskalad landskapsarkitektur där starka former är de bärande elementen.

Tankar om lunden från litteraturstudien

Lunden som landskapstyp och företeelse är fortfarande ett komplext och mångfacetterat begrepp som är svårt att definiera och redogöra för. Men en beskrivning utifrån arbetets premisser skulle kunna vara:

Grundläggande för lunden är att den är en plats med någon typ av trädbestånd, och det som kanske skiljer lunden från skogen eller skogsdungen är att trädet inom lunden har ett större

värde och inte ses som ett kollektiv. Inom lunden så finns det ljusare och mer öppna partier än strukturen i sin helhet, som en följd av förändringar i markskiktet som t.ex. synligt ytvatten, naturliga eller kulturpåverkade störningar som en följd av djurhållning eller skogs-, slåtter-, odlingskontinuitet. De ljusare och mer öppna partierna bidrar i sin tur till trädens fria utveckling och får således utpräglade karaktärer som individer. Lunden är en plats som oftast har en tydlig volym jämte omkringliggande landskap, men som nödvändigtvis inte måste ha en skarp gräns utan ytterområdena kan vara mer eller mindre övergående i sin struktur mellan lunden och det tangerande landskapet.

Lunden kan också ses som en kultplats. Genom tro på det övernaturliga blev lunden en helig plats för spirituella handlingar. Lundens attribut som t.ex. grovstammiga träd och källor ansågs besjälade och förkroppsligade av gudar, andar och andra väsen. Lundens attribut blev i folketro en kommunikationslänk till det övernaturliga. I mer karga klimat så var lunden en plats som också representerade liv, skydd, skugga och välbefinnande.

Lundens olika delar är avgörande för hur själva upplevelsen av lunden ter sig. I och med att lunden oftast beskrivs som ljus och öppen så är det inte heller ovanligt att den innehåller någon slags glänta, och då kan man även tala om en annan typ av bryn, nämligen ett inre bryn. Det inre brynet är inget som litteraturen behandlar, men man kan anta att det skulle kunna liknas vid exemplet i litteraturstudien med kort brynzon.

Utifrån litteraturen så kan man även dra slutsatsen att lundens yttre och inre bryn är två mycket viktiga strukturer som starkt bidrar till upplevelsen. I litteraturstudien så nämns det att brynets funktion som både spridningskorridor och skydd. Men om man som trädgårdsingenjör vill använda sig av lunden som en strukturell förebild för en villaträdgård så blir lundens olika bryn och variationen av bryn avgörande för själva upplevelsen. Olika typer av bryn ger grönstrukturen olika karaktärer och det är i de olika brynzonerna som förändringarna i växtligheten sker, och sålunda även upplevelsen. Man skulle kunna beskriva en passage genom ett välutvecklat bryn som en korridor av olika upplevelser.

Om man skulle anlägga en lundmiljö så borde man försöka variera brynet i så stor grad som möjligt för att gynna biologisk mångfald och för upplevelsen. Ett bryn med litet djup har t.ex. svårt att konkurrera i komplexitet och artrikedom men samtidigt så kanske det passar en normalstor villaträdgård bättre. Och en kort brynzon i ett gynnsamt söderläge skulle kunna utnyttjas för och av sol och värmegynnade växter.

Lunden som struktur går inte heller att isolera från dess omgivningar utan det är ett samspel av olika volymer. Den står oftast som kontrast till det omgivande och öppna landskapet och blir således en blickpunkt i terrängen.

Tankar om lunden från fallstudien

Det är svårt göra en relevant bedömning av upplevelsevärden när man besöker olika lundmiljöer i slutet på året då träd och buskar är avlödade och markfloran är osynlig. Men man kan ändå i vissa fall jämföra de besökta platserna sinsemellan och dra några slutsatser utifrån uppbyggnad och struktur med utgångspunkt i Gustavsson och Ingelög's beskrivningar av lunden och dess bryntyper. Men det var desto enklare att hitta platser som i text beskrivs som lundmiljöer och som har haft lång kulturpåverkan. I fallstudien så gjordes det många fler platsbesök än de som tas upp i detta arbetet, men väl på plats var lundkaraktären många gånger vag.

Görse källa är idag ganska vanskött, lunden och dess källor är till största del igenväxt. Men det råder inga tvivel om att det har varit en viktig källa förr i tiden, vilket också har gjort lunden runt omkring till en viktig plats. I litteraturstudien framgår det att en källa eller tillgång till vatten har varit ett viktigt inslag i lunden, antingen för att släcka törsten, ha möjlighet att odla grödor eller tvätta de djur man offrade till högre makter. Även om man idag inte använder källor till att tvätta djurkadaver så har förekomsten av ytligt vatten en viktig funktion i lunden liksom i trädgården. Utöver att det ökar luftfuktigheten lokalt och är ett estetiskt tilltalande element så utgör det en livsviktig funktion för insekter och andra djur, inte minst när vi får extrema somrar som den torra och varma sommaren 2018.

Av de kyrkogårdar som jag undersökt så är det kanske svårt att beskriva dem i sin helhet som lundmiljöer, med vissa undantag. Lundmiljön på kyrkogården får nog oftast ses som något extremt kulturpåverkat. Kyrkogårdar är oftast mycket strikta till formen med symmetriska kvarter, med omsorgsfullt klippta häckar och träd som är planterade i långa linjer. Men om det är någon del av kyrkogården som brukar hållas lite mer fri och öppen så är det urn-, ask-, grav- eller minneslunden. Och dessa platser har många gånger en del likheter med lunden om än som en väldigt förenklad variant. Ofta så handlar det bara om något eller stora träd och någon form av ett buskskikt under sig i en formation. Men eklunden i den form som finns på kyrkogården i Höganäs förstärker verkligen känslan på platsen och ger den en hög dignitet.

Figur 33: Minneslunden i Brunnby kyrkogård som är belägen i en eklund.

Truls lid som är en gravplats belägen i en eklund, är ett bra exempel på en praktfull men en väldigt avskalad lundmiljö. Denna typ av lundmiljö kanske inte representerar Gustavssons artrika och skiktade lund. Eftersom man har omsorgsfullt avverkat sly, buskar och småträd sedan minst 1970-talet (Åkesson, 2017) men detta har gett ekarna tillräckligt med plats för att utvecklas till kraftiga exemplar med välutvecklade kronor. Kontinuiteten i skötseln har också lett till lunden hållits öppen, och gjort den till ett attraktivt och lättillgängligt rekreationsområde, där smala och vindlande promenadstigar upp mot gravhögarna utgörs enbart av klippt gräs.

Det som skiljer lundmiljön på Lunnabjär från Truls lid är att här är den korta brynzonen sluten med neddragen lövkappa. Rent visuellt så kan man inte utifrån se den pelarsal med nakna trädstammar som finns innanför det yttre brynet. Här är även trädbeståndet betydligt tätare än på Truls lid och därför får man inte samma gynnsamma utveckling för de stora träd som karaktäriserar den välutvecklade lunden. Brynzonen med neddragen lövkappa har dock fördelen att med att det inre rummet blir lugnare eftersom brynzonen tar upp mer vindfång. Och vandringen från ytterkanten till Lunnabjär upp till åsens gläntor blir också mer spännande då skiktningen i grönstrukturen är mer omväxlande. Det skapar också en skiftning mellan ljus och mörker. Och sett utifrån landskapet i övrigt, är denna plats en oas i det annars så vindpinade åkerlandskapet.

Ärtan och bönan representerar en väldigt värdefull rekreativsmiljö i ett tätortsnära område. Området är väldigt omväxlande med många olika yttre och inre bryn som skapar en varierad och spännande miljö. Men området har inte samma storslagna och välutvecklade träd för träden på Truls lid. Även om jag inte har hittat någon koppling till lunden som helig plats så är kopplingen till den lokala kulturhistoriken väldigt påtaglig.

Tankar om koncepten av lundmiljön

Om lunden som grönstruktur ska flytta in i en vanlig trädgård så borde detta ske med så liten anpassning till det generella trädgårdsformatet som möjligt. För om lunden skulle rätta sig efter hushållets alla behov så blir det inte mycket kvar av tomten för en lundmiljö. När jag betänker de 4 olika koncepten så behöver man nödvändigtvis inte göra det alltför komplicerat om man nu inte vill. Redan i det enklaste av koncepten, *Den ofullständiga lunden* når man stora upplevelsevärden och kontraster. Det öppna stamrummet blir till en häftig pelarsal och borde få vilken människa som helst att känna vördnad och fromhet i ett av de finaste rummen för andakt och kontemplation som man kan tänka sig.

Om man vidareutvecklar *Den ofullständiga lunden* blir möjligheterna större och fler. Adderas det fler växtskikt växer även möjligheterna till att variera lundmiljön och skapa en större frodighet. Det genererar även möjligheten att kunna variera karaktären och således även upplevelsen.

Konceptet *Den vilda lunden* kan ses som en blandning av och en generell sammanfattning av litteraturstudien och mellan de besökta miljöerna i fallstudien. I konceptet utgör många olika element den samlade bilden som är alla bärande faktorer. Den välutvecklade vegetationen med starka skiktningar, det öppna stamrummet, karaktärstarka träd, gläntor och vikar, förekomsten av en källa samt topografin. Jag har alltid varit fascinerad av lunden och efter att testat att utforma lundmiljön i olika koncept har denna fascination växt än mer. *Den vilda lunden* skulle mycket väl kunna vara något för min villaträdgård.

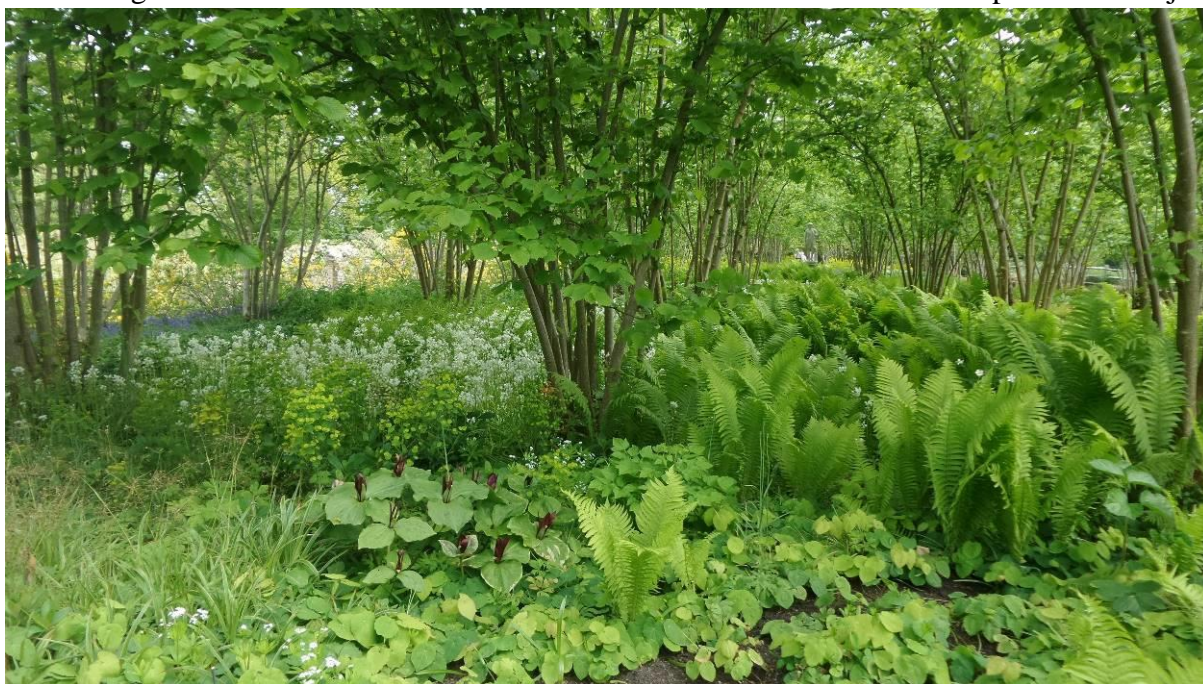
Utformningsdelen i arbetet är bara tänkt att ses som koncept på idéstadium och är inga färdiga lösningar. Det finns svagheter som inte blir beaktade eller problematiserade på en konceptuell nivå. Och det finns en faktor som skulle vara väldigt avgörande för om koncepten skulle realiseras, den faktorn är tiden. Både i exemplena som presenteras i fallstudien och till viss del i litteraturen så har eken en framträdande roll. Detta har omedvetet påverkat min uppfattning om lunden, där mycket grova och karaktärstarka träd dominerar lundens struktur. Ek-beståndet i Truls lid och Höganäs Kyrkogård anses vara ca 200 år gamla, vilket gör eken otänkbar som trädslag i koncepten för en villatomt. Ek är ett långsamt-växande trädslag och skulle ta ett sekel innan den har hunnit bli karaktärsfull.

Andra grova träd som ofta nämns i litteraturen är ask och alm, två ädellövsträd som båda får ses som olämpliga pga askskotts- och almsjukan. Men det finns andra trädslag som är mer snabbväxande och har liknande karaktär och grovlek som avenbok, sälg samt stora

buskar/småträd naverlön, körsbärsplomon, fågelbär, hassel, häggmispel, hagtorn och fläder kring brynen.

Att vårda och underhålla en lundmiljö kräver förvisso kunskap och är ganska komplex, men som trädgårdsform skulle den även kunna vara rätt förlåtande. Man behöver inte klippa gräset 2 gånger i veckan, man behöver inte formklippa buskar och träd, man har inga grusgångar att kratta, gräsmattor att kanta, fogar i stenläggningen som ska rensas etc. Lundmiljön blir både ur estetisk synvinkel bättre och får ett högre biologiskt värde om den tillåts vara lite stökig och ovårdad där man t.ex. lämnar kvar lite död ved som kan utgöra husrum till insekter.

Detta arbete har inte försökt att gå kompromissens-väg i implementeringen av lundmiljön för villaträdgården. Det hade såklart haft sina fördelar och ämnet hade då blivit mer tilltalande och lättsmält för en större målgrupp. Med enkla medel skulle man kunna få lundmiljön mer ordnad och med en reduktion av en komplex skötsel till följd. En idag populär variant eller benämning av lunden är woodlandet som kan ses som en mer ordnad variant på en lundmiljö.

Figur 34: Hassellund eller woodland, Sissinghurst, England.

Avslutande tankar

Det är fascinerande hur begreppet lund, som med enkelhet kan glida förbi en i vardagligt tal, egentligen har en väldigt stark kulturhistorisk koppling. Och ändå har detta arbete bara skrapat lite på ytan. Det finns många fler kopplingar mellan lunden, människan och dennas levnadssätt kvar att göra. Hur man än vrider och vänder på det har begreppet levt vidare och har ännu en djup innebörd tack vare sitt förflutna i förkristna religioner. Tack vare att begreppet fortsatte att användas i en senare kristen tid i litteraturen, målerier, sånger eller som metafor inom poesin har den fått en mångtydighet i dess associationer. Det är nästan synd att begreppet oftast bara används för att benämna en typ av landskap som går att definiera utifrån

biologiska och ekologiska värden. Begreppet som företeelse ur ett kulturhistoriskt sammanhang går längre och ur ett mer metafysiskt sammanhang är begreppet rikt, mytomspunnet och betydligt mer spännande.

Trädgården är i mångt och mycket en inhägnad, privat plats där man försöker skapa sitt egna paradiset. För oss här och nu i Sverige så utgör inte trädgården samma skydd och har inte samma betydelse som i den inhägnade arabiska trädgårdskonsten eller som under den oroliga medeltiden. Men trädgården kan nog ändå ses som ett skydd för en sinnesfrid, som en vilsam plats att komma hem till som kontrasteras mot stadens buller och jäkt. Man kan tänka sig att trädgården skulle kunna vara den motvikten till våra logistiska liv och att ju större kontrasten är mellan livet i hemmets lugna vrå och livet utanför, desto större blir även skillnaden. Både fysiskt och psykiskt, mellan vad som är hemma och allt som inte är det. Även där skulle lunden som modell för villaträdgården kunna vara en lösning eftersom den historiskt sett ibland har liknats vid paradiset. En drömplats att längta efter, där det råder stillhet, dämpat ljus, fågelkvitter, vinden som prasslar i de stora lövkronorna över huvudet, humlor som surrar, doften av blommor, svalkande vatten från en källa, en plats full av mystik och väsen som träder fram.

Men det viktigaste är att vi försöker skapa oss våra egna paradiser i trädgården, en för oss själva, helig plats att komma hem till. Kanske öppnar vi altandörren och kliver ut i en lund, eller kanske inte.

Källor

Ahlklo - Klintborg, Åsa, Den skånska kyrkogårdsträdgården, Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, 1/1993, Lund 1993. Sid 1-19.

Blennow, Anna-Maria, Europas trädgårdad – Från antiken till nutiden, Bokförlaget Signum i Lund AB, Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad, 2002, ISBN 91-87896-54-0

C. Th. Sørensen, 39 haveplaner - typiske haver til et typehus, Arkitektens Forlag, København 1966

Green, Olof, *De runde haver – Ett stiliserat landskap eller ett koloniområde*, studentarbete 2016

Gustavsson, Roland, Ingelög, Torleif, Det nya Landskapet, Institutionen för landskapsplanering, SLU, Alnarp, Skogsstyrelsen, Tryckeri AB Småland, Jönköping 1994, ISBN 91-88462-10-2

Johansson, Bengt O.H. *Tallum, Gunnar Asplunds & Sigurd Lewerentz skogskyrkogård i Stockholm*. Byggförlaget, 1996. [ISBN 91-7988-116-5](https://www.bokförlaget.se/bok/91-7988-116-5)

Naturskyddsföreningen (u.å.). *Truls lid*
<https://skane.naturskyddsforeningen.se/hittaut/nordvastra-skane/truls-lid/> [2018-11-23]

Oostra, Swantje (2006), Om lunden - Bidrag till kännedomen om begreppet lund och om lunden som företeelse, Diss. Alnarp: SLU
<https://pub.epsilon.slu.se/1057/1/Acta200625.pdf>

Oostra, Swantje och Gunnarsson, Allan, (red.) (2005). *Lunden och tiden*. Alnarp: SLU Institutionen för landskapsplanering
https://pub.epsilon.slu.se/1057/2/Acta200625_I.pdf

Ranby, C. (red) (2014). *Höganäs kyrkogård Vård- och underhållsplan*. RanbyText & Kulturmiljö – Antikvarisk konsult och textproduktion,
<http://www.ranbytextkulturmiljo.se/rapporter-30020457>

Richard Åkesson (2017). *Naturvårdsplan – för Höganäs kommun, 2017-2026*. Del B, områdesbeskrivningar

Wittrock, Swantje, Den heliga lunden, Ale, Historisk tidskrift för Skåne, Halland, och Blekinge, 1/2001, Lund 2001. Sid 13-26.

Bild och kartmaterial

Om inga andra källor anges till bilder och illustrationer så är det författarens, Olof Green, egna som har producerats för detta kandidatarbete, *Villaträdgården som lundmiljö*, 2019-01-18. Alla bilder är tagna i november 2018. Följande figurer som ingår i denna kategori är figur: 2, 8–34.

Samtliga figurer som inte är eget material och som används i arbetet har upphovsmännen till figurerna blivit kontaktade för godkännande av rätten att använda dessa för detta arbete. Figur 3 och 4 är bilder som är fria att använda utan tillstånd.

Figur 1: Buskowskis (2016.) Kopia av Kiruna kyrkas altartavla av Prins Eugen [Fotografi]
<https://www.bukowskis.com/sv/lots/763202-prins-eugen-kopia-efter-olja-pa-duk-a-tergo-signerad-bertil-rystedt-och-daterad-mars-1954> [2019.01.17]

Figur 3: Ellgaard, H. (2011). *Almhöjden* [Fotografi]
https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=almh%C3%B6jden&title=Special%3ASearch&go=Go#/media/File:Almh%C3%B6jden_dec_2011a.jpg [2019-01-17]

Figur 4: Fridrich, C D. (1824) Hill and Ploughed Field nead Dresden [Tavla]
https://commons.wikimedia.org/wiki/Caspar_David_Friedrich#/media/File:Hill_and_Ploughed_Field_near_Dresden_by_Caspar_David_Friedrich.jpg [2019-01-17]

Figur 5: Vi tre & trädgård. (2010). Hassellunden i Alnarpsparken [Fotografi]
<http://vitreotradgard.blogspot.com/2010/04/alnarpsparken.html> [2019-01-17]

Figur 6: Hansson, G. (2017). Görse källa [fotografi]
<http://vandningsled.blogspot.com/2017/07/gorse-kalla-vid-brunnby.html> [2019-01-17]

Figur 7: Hansson, G. (2017). Görse källa, den stensatta delen [fotografi]
<http://vandningsled.blogspot.com/2017/07/gorse-kalla-vid-brunnby.html> [2019-01-17]